

ve İslâm ülkelerinin üst düzey temsilcilerinin Türkiye ziyaretlerinde Sultan Ahmet Camii'nde kılınan cuma namazlarında iç ezanları Dursun Çakmak okurdu. Aynı zamanda müzikalitesi güçlü bir kasideden olan Çakmak pek çok öğrencinin müsiki alanında yetişmesine katkı sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Muhtar Büyükcınar, *Hayatım İbret Aynası*, İstanbul 1996, s. 1274-1276; Haşim Albayrak, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, İstanbul 2008, s. 132-133; Ramazan Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanları ve Bu Nesli Yetiştirenler*, İstanbul 2013, s. 124-125; Halil Akıncı, *Son Yüzyılın Ünlü Hâfiz ve Mevlidhanları*, İstanbul 2013, s. 54-55 (maddenin yazımında oğlu Osman Çakmak ile kızı Fatma Çakmak'tan, Hâfiz Necati Yaman ve Mustafa Doğan Dikmen'den alınan şahîhî bilgilerden de faydalanılmıştır).



ABDURRAHMAN DÜZCAN

ÇAMLAR

Kamboçya ile Vietnam'da yaşayan ve günümüzde çoğunluğu müslüman olan topluluk.

Orta Vietnam'da kurulan krallıkları ifa de etmek için kullanılan Çampa (Champa), coğrafi olarak en geniş sınırlarıyla kuzeydeki Hoanh Son'dan güneydeki Phan Thiet'e kadar uzanan 1000 km. uzunluğundaki bir alanı kaplamaktaydı. Doğudan denizle, batıdan yüksek dağlarla çevrili olup siyasi bakımdan Orta Vietnam'ın bütün sahilleri boyunca nehir ağzılarında kurulan birkaç küçük şehir devletini içinde barındırıyordu. Adını Çampa krallıklarından alan halk Çam (Cham) adıyla biliniyordu. Çamlar dil yönünden Avustralyaya dil ailesinin alt kolu olan Malay-Polinezya grubuna mensuptur. Malezya, Endonezya ve Filipinler'de yaşayan toplumlarla dil ve kültür bakımından benzerlikleri vardır. Çam dili bölgedeki dillerden en çok Açe dilini andırmaktadır. İlk zamanlarda deniz insanları olarak anılan Çamlar, milâttan önce 1000'li yıllarda Borneo adasının batı sahillerinden Güney Çin denizine göç ederek bugünkü Vietnam'ın orta kesimlerinde bulunan sahillere yerleştiler.

Milâttan önceki devirlerde Çin ve Hindistan sahilleri arasında gelişen ticaretten Çamlar da istifade ederek milâttan önce II. yüzyılda bugünkü Vietnam'ın sahil liman şehirlerinde kendi küçük krallıklarını kurdular. Kültürel bakımdan daha çok Hint etkisi altında kalan Çamlar, Orta Vietnam'da Nha Trang yakınlarında mevcut kalıntılarda ortaya çıktığı üzere milâdi III. yüzyılda bölgede Sanskrit alfabesine

dayalı ilk yazılarını icat ettiler. IV. yüzyıla ait, Quang Nam bölgesindeki Çamlar'a ait bazı kitâbeler de Hint alfabesinde yazılan Güneydoğu Asya'nın en eski metinleridir. Çamlar inanç bakımından uzun asırlar Hinduizm'in tesirinde kaldılar; Hint tanrıları Şiva, Brahma ve Vişnu'yu yerlileştirerek Nha Trang tanrıçası olan Po Ino Nagar'ı Şiva'nın yoldaşı Uma ile özdeşleştirdiler.

Çampa krallıkları kuzeyden güneye doğru Linyi, Indrapura, Vijaya, Kauthara ve Panduranga liman şehirleriyle onların çevresindeki bölgelerde kuruldu. Bunlardan en eski krallık bugünkü Hue şehri çevresinde yer alan ve Çince adıyla Xianglin olarak bilinen Linyi olup 192 yılında Çinliler'e karşı bir isyanın ardından Han hânedanlığının denetiminden sıyrılıp bağımsızlığını kazandı. Çampa kralları komşu devletlerle siyasal ilişkiler geliştirdiler ve Cava'ya dostane ziyaretlerde bulundular. Çin tarihçileri 657'de Çin'e gelen bir Çam bağlılık heyetinden bahseder. My Son adlı tapınaktaki 658 yılına tarihlenen Sanskritçe bir kitâbede Kamboçya'yı ziyaret eden ve Kimer prensesiyle evlenen bir Çam prensinden söz edilir.

Çamlar her zaman Çinliler'in, Vietnamlılar'ın ve Kimerler'in (Khmerler) baskısı ve tehdidi altında kaldılar. Annam'daki Viet Krallığı 980'lerden itibaren, Angkor'daki Kimer Krallığı da güneyden Çamlar'ı sıkıştırmaya ve onların topraklarını işgal etmeye başladı. X ve XI. yüzyıllarda kuzeyde Annam'daki merkezlerinden Dai Viet Krallığı, Çampa'ya saldırıp onları mağlûp etti ve XI. yüzyılda Çampa kuzeydeki topraklarının çoğunu Annam'a kaptırdı. Çampa kralları, en sonunda Indrapura'yı terkedip başşehir güneydeki Vijaya'ya taşımak zorunda kaldılar. Dolayısıyla XI. yüzyıldan itibaren Çampa'nın ana merkezi daha güneyde yer alan Binh Dinh bölgesindeki Vijaya oldu. XII. yüzyılın ortalarına doğru Kimer Kralı II. Suryavarman, Vijaya'yı işgal ederek Çampa'nın kuzey topraklarını 1145 yılına kadar hâkimiyeti altında tuttu. Çamlar'ın 1178'de Kimerler'in başşehir Angkor'u yağmalaması, Kimer Kralı VI. Jayavarman'ın XII. yüzyılın sonlarından itibaren Çampa'ya bir dizi askerî saldırı düzenlemesine yol açtı ve 1203-1220 yıllarında Çampa yine Kimer egemenliği altında kaldı.

Siyasî bakımdan gerilemesine rağmen deniz ticareti sayesinde Vijaya XIII. yüzyılın sonlarında bölgede önemli bir güç olarak varlığını sürdürdü ve 1292'de Kubilay Han'ın kumandanı Sogatu liderliğindeki

Moğol donanmasını geri püskürttü. Ancak Çampa 1312'de Annam kralının işgaline karşı koyamadı. Vietnam kuvvetleri Çam'ın merkezi Vijaya'yı 1471'de ele geçirek şehri tahrip ettiler. Bu kanlı savaşta Çam kraliyet ailesi dahil 30.000 kişi esir alındı ve en az 60.000 kişi öldürüldü. Çam halkının bir kısmı Kamboçya'ya göç etmek zorunda kaldı. Katliamdan kurtulan kraliyet ailesinden bir prens Malaka'ya, bir diğeri Açe'ye kaçtı. İsyan eden Çam lideri Che Nang ise Vietnamlılar'a yenildikten sonra annesinin memleketi olan Cava'ya sığındı. Viet kralı Çampa topraklarını küçük eyaletlere böldü ve Çamlar'dan geri kalan arazilere Vietnamlı çiftçileri yerleştirdi.

Vijaya'nın düşmesinin ardından günümüzdeki Nha Trang şehri yakınlarında bulunan güneydeki eski Kauthara şehri yeni Çam merkezi oldu. Çam kralları VIII. yüzyıldan itibaren XVII. yüzyılın sonlarına kadar bu bölgeye hâkimdiler. Ancak sürekli güneye doğru ilerleyen Viet Krallığı 1653'te Kauthara'yı da işgal edip topraklarına kattı. Çamlı tüccar, savaşçı ve mülteciler Portekizliler'e karşı Malaylı ve Endonezyalı müslümanlarla iş birliği yaptılar. Hatta buradaki Çam kralı, 1594'te Malay yarımadasının ucundaki Cohor (Johor) Sultanlığı'nın Portekizliler'in denetimindeki Malaka'ya saldırısında Cohor'a yardım göndermişti. 1692'de Viet halkının sıkıştırması ve son Çam başşehir Panduranga'yı da ele geçirmesiyle birlikte Çam kraliyet ailesi ve 5000 kadar bir Çam topluluğu Kamboçya'ya göç etti. Viet krallarının nüfuzu altında varlığını sürdüren Çamlar'ın son kalesi Panduranga da ancak 1832 yılına kadar bağımsızlığını koruyabildi. Böylece kuzeyden güneye doğru yayılan Vietnam Krallığı, Çampa topraklarını 1835'te tamamen ele geçirip Çamlar'ın bağımsızlığına son verince Çam halkı bölgede bir azınlık durumuna geldi.

Çampa'da İslâmiyet. Çamlar'ın müslüman olmasında, IV-VI. (X-XII.) yüzyıllar arasında bölgede yoğun faaliyet gösteren Arap, İran, Hint asıllı müslüman tüccar ve davetçilerle VIII. (XIV.) yüzyılın sonlarına doğru ticaret amacıyla bölgeye gelen Malaylı müslümanların önemli rollerinin bulunduğu genellikle kabul edilir. II. (VIII.) yüzyıldan itibaren Çampa sahillerindeki liman şehirleri doğudan gelen müslüman tâcirler tarafından bilinmekteydi. Nitekim III (IX) ve IV. (X.) yüzyıllardaki müslüman coğrafyacıların eserlerinde Sanf ve onun batısında yer alan Komar'dan bahsedilir.

Kamboçya'da Güney Çampa'nın Phanrang bölgesinde 431'de (1039) veya daha önce bir müslüman yerleşim merkezinin bulunduğu kaydedilir. Arapça kaynaklarda Sanf, Çampa ve Komar da Kimer (Kamboçya) krallıklarını ifade etmekteydi. VIII. (XIV.) yüzyılda müslüman coğrafyacılar Şeyhürrebe ed-Dimaşki, *Nuḥbetü'd-dehr* adlı eserinde Çampa'da müslümanların, hıristiyanların ve putperestlerin birlikte yaşadığını belirtir. Hatta Dimaşki, Hz. Osman zamanında müslümanların Çampa'ya ulaştıklarını ve Emevîler döneminde Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin sürgün ettiği Hz. Ali taraftarlarından bir kısmının deniz yoluyla Çampa'ya sığındığını yazar. Müslüman tâcirlerin ticaret maksadıyla Çin'e giderken yol üstündeki Çampa limanlarına uğradıkları anlaşılmaktadır.

V. (XI.) yüzyıla doğru Çampa liman şehirlerinde çoğunluğu Arap, İran, Hint ve Çin kökenli yabancı müslüman tâcirlerden zamanla küçük müslüman kolonileri oluştu. Bu merkezlerde müslüman tüccarların yanı sıra müslüman yönetici, sanatkâr, davetçi ve dinî liderlerin de bulunduğu tahmin edilmektedir. Güneydoğu Asya'nın liman şehirlerinde kurulan şehir krallıklarının saraylarında hizmet eden ve ticaret seferleri için sorumluluk alan yabancı müslüman tüccarlardan görevliler vardı. Çampa merkezlerinde de müslüman toplumun "şeyhüssûk" adı verilen bir pazar görevlisinin olduğu ve Çam lideriyle ilişkileri onun temsil ettiği belirtilir. Ayrıca güneydeki Çampa merkezi Panduranga'da 1920'lerde Fransız arkeologları tarafından bulunan ve X. yüzyılın sonları ile XI. yüzyılın başlarına tarihlenen iki Arapça kitâbe de Çampa krallarının himayesi altında burada küçük bir müslüman ticaret kolonisinin varlığını teyit eder. Bu kitâbelerden birinde Arap, Fars, Hint ve Türk asıllı yabancı tüccarların krallıkta ne tür paralar kullanacakları hususunda bilgi verilir ve krallığın hazinesine mütevazı bir katkı sağlamaları gerektiği hatırlatılır. V. (XI.) yüzyıla ait klasik kûfî hattındaki bir mezar taşı üzerinde "yolların koruyucusu" unvanının yer alması da bazı müslüman tâcirlerin yönetici olarak mahallî görevler üstlendiklerini ortaya koyar. Yine bir grup Japon arkeologu tarafından, Sinhapura adı verilen kuzeydeki eski Çampa başşehri Tra Kieu'da ve Hoi An sahillerinden 100 km. uzaklıkta olan Cu Lao Cham'da çok sayıda İslâm ve Çin seramikleri bulunmuştur.

Çin kaynaklarında, IV (X) ve V. (XI.) yüzyıllarda adı Pu (Ebû) olan müslüman tâcirlerin Çam elçisi olarak Çin sarayına

gönderildikleri belirtilir. Meselâ 951'de Çam kralının Pu Ho San (Ebû'l-Hasan) adlı bir elçisi Çin sarayını ziyaret etti. Çampalı bir müslüman tâcir de 958 ve 960 yıllarında Çin'e giden Çam bağıllık heyetine başkanlık yaptı. Ayrıca Song hânedanı dönemine ait kaynaklarda Çampa'daki halkın kurban kestiği ve bunu yerine getirirken de A-lo-ho-lei-pa (Allahü ekber) dediği ifade edilir. Bu veriler ışığında, II. (VIII.) yüzyıldan itibaren müslüman tüccarların Çampa liman şehirlerine sıkça uğraması neticesinde Çamlar'ın İslâmiyet'le ilk temaslarının gerçekleştiği ve IV. (X.) yüzyıldan itibaren Çam liman şehirlerinde Arap, İran, Hint ve Çin asıllı müslüman tüccarlardan meydana gelen yabancı müslüman topluluklarının oluştuğu söylenebilir. VII. (XIII.) yüzyılda karşılıklı ticarî ve kültürel ilişkiler, yerli kadınlarla yapılan evlilikler sonunda sayıları az da olsa Çam halkından bazı kimselerin Müslümanlığı kabul ettiği tahmin edilmektedir. İleriki yüzyıllarda Malaylı müslümanların deniz ticaretinin bölgede gelişmesiyle birlikte Çampa merkezlerindeki Malay kolonilerinin de Çamlar'ın İslâmlaşmasında önemli katkısı oldu. 1394 yılından itibaren Malaylı tüccarlar bölgede görünmeye başladı. Özellikle IX (XV) ve X. (XVI.) yüzyıllarda bunların Çampa'ya sıkça gelmeleri ve Çamlar'la Malaylar'ın aynı ırk ve etnik kökenlere sahip olmaları Çam halkının İslâmiyet'e girmesini etkilemiş olmalıdır. Bilhassa Malaylı müslüman tüccarların yerli kadınlarla evlilikleri ve Çampa krallarının Cavalı prenseslerle evliliği vasıtasıyla dinî bağlar iyice gelişti. Ayrıca kuzeydeki Dai Viet Krallığı'nın Çamlar'ın başşehri Vijaya'yı 1471'de ele geçirmesinden sonra Çamlar'ın çoğunluğu İslâmiyet'i benimsemeye başladı. Daha önce ferdi ve ailevi ihtidâlar dönemini yaşayan, çoğunluğu Hindu, kısmen de Budizm inancına sahip olan Çamlar'ın Budist Viet halkına bir tepki olarak İslâmiyet'e sarıldıkları ve hızlı bir şekilde İslâmlaştıkları kaydedilir. Sözlü rivayetlere dayanan Malayca klasik kaynaklarda da Çampa Krallığı'nın ve Çamlar'ın müslüman olduğuna dair çeşitli hikâyelerle atıflar bulunmaktadır. X (XVI) ve özellikle XI. (XVII.) yüzyıllara ait Batı kaynaklarında Çampalı tüccarların bölgedeki ticarî faaliyetleri ve onların inançları hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Bu tür kaynaklar, genellikle Malaylı tüccar ve davetçilerin Çamlar'ın İslâmlaşmasında etkili olduğunu ve yerli Çam halkının

çoğunluğunun bu yüzyıllarda Müslümanlığa girdiğini ortaya koyar.

1642'de Kamboçya'daki Kimer Kralı Reameathipadei, amcasını tahttan indirip Malaylı bir kıza evlendikten sonra ülkesindeki Çamlar'ın ve Malaylar'ın etkisiyle yönetiminin ilk yıllarında müslüman oldu, sünnet edilerek Sultan İbrâhim adını aldı. İslâm hukukunu benimseyip saraydaki Budist dinî gelenekleri, ülkede domuz yetiştiriciliğini ve etinin yenmesini yasakladı. Kralın siyasal çıkarlar gerekçesiyle, ülkesindeki Malaylar'ın ve Çamlar'ın desteğini kazanmak için müslüman olduğu görüşü hem Kimer mahallî kaynaklarında hem de bölgede faaliyet gösteren Hollandalı temsilcilerin gözlemlerinde vurgulanır. Ancak kralın 1659 yılındaki şüpheli ölümü üzerine birçok Çam ve Malay kökenli müslüman yeni Budist kral tarafından öldürüldü ve Çam halkının bir kısmı bu dönemde Tayland'a sığınmak zorunda kaldı.

X. (XVI.) yüzyılın sonlarına doğru Çampa halkının çoğunluğunun ve sonrasında Çam sarayının müslümanlaştığı kabul edilir. Nitekim Hollandalı tüccarların gözlemlerine göre 1656'da Çam kralının, sarayında değil bir gemide yaşadığı ve Malay usulüne göre giyindiği, çok zeki biri olduğu belirtilir. 1665'te M. Hainques adlı bir papazın seyahat notlarında ise Çampa'nın yerli halkının büyük çoğunluğunun Sarasinler'in (müslümanlar) inancını benimseydiği ifade edilir. 1675'te ise Çam halkının neredeyse tamamının müslümanlaştığı ve ertesi yıl ismi bilinmeyen ilk Çam kralının müslüman olarak tahta çıktığı söylenir. Malayca "Paduka Seri Sultan" unvanını kullanan bu Çam sultanı 1685 yılına kadar yönetimde kaldı. Çam halkı müslüman olduktan sonra eski inanç ve geleneklerini kısmen devam ettirdi ve onları İslâmiyet'le özdeşleştirdi. 1680-1682 yıllarında Çam sultanı Cava'daki Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin merkezi olan Batavya'ya (Cakarta) elçiler, Malaka'ya da tüccar gemileri gönderdi. Ancak 1697'de Güney Vietnam'daki Dang Trong Viet Krallığı'nın son Çam Limanı Panduranga'yı ele geçirmesi üzerine Çam kraliyet ailesi dahil yaklaşık 5000 kişi Budist Kamboçya'ya kaçmak zorunda kaldı. Kamboçya'ya ikinci Çam göçü de 1790'lı yıllarda gerçekleşti; bu göçmenler, Phnom Penh'den 7 km. kuzeydeki Chrang Chamres'de 1813'te Kamboçya'nın en büyük camisi olan Nûrû'l-İhsan Camii'ni inşa etti.

Vietnam kralının 1832'de Panduranga'daki son Çampa merkezini de alıp

topraklarına katmasından sonra Çam halkı bölgede siyasi hâkimiyetini tamamen kaybetti; Vietnam'ın güney bölgesinde ve Kamboçya topraklarında dağınık bir etnik ve dinî azınlık grubu olarak yaşamaya devam etti. Vietnamlılar'ın baskısına dayanamayan Çamlar'ın Vietnam'dan Kamboçya'ya göçü bölgede Fransız sömürge yönetiminin kurulduğu 1858 yılına kadar sürdü. Vietnam'da kalanlar Vietnamlılar tarafından baskı altında asimilasyona tâbi tutuldu, dinî inançlarını serbestçe yerine getirmede ve dillerini kullanmada çeşitli zorluklar yaşadı. İslâm dünyasıyla bağları koparıldığı için daha çok eski Hindu inanç ve uygulamalarının etkisi altında kalan bir dinî hayatı devam ettirdi. Kamboçya'dakiler ise nisbeten Sünnî İslâm inancına daha sıkı bağlı kaldılar, dinî vecibe ve geleneklerini yerine getirmede daha serbest ve duyarlı oldular. Kamboçya'da Malay kökenli müslümanlarla birlikte Çam halkı genellikle tüccar, balıkçı ve çiftçi olarak geçimini sağladı; bazan da Kimer ordusunda ve kraliyet sarayında çeşitli görevlere getirildi. Hatta XVII ve XIX. yüzyıllarda bakan olarak görev alanlar da vardır. 1858-1867 yılları arasında Fransız kuvvetleri Güney Vietnam'ın denetimini ele geçirdiler, 1863'te de Kamboçya üzerinde sömürge idaresi kurdular. Fransız sömürge dönemi boyunca (1863-1953) Çamlar genellikle kırsal kesimlerde dağınık halde varlıklarını sürdürdüler.

Fransız sömürge dönemine ve sonrasına ait kayıtlarda Çamlar'ın nüfusu hakkında çeşitli rakamlar verilir. 1874 yılına ait Fransız nüfus sayımına göre sadece Kamboçya'da 26.000 civarında Çam nüfusu olduğu ve toplam nüfusun % 3'ünü teşkil ettiği belirtilir. 1905'te ise bugünkü Vietnam, Kamboçya, Laos'u içine alan ve Indochina (Hindiçin) adı verilen eski Fransız sömürge yönetimi altındaki topraklarda toplam 12 milyon nüfus içinde müslümanların sayısı 232.000 diye kaydedilir ve Fransız manda yönetimi onları Malay olarak sınıflandırır. 1936'da çoğunluğu Çam olmak üzere Kamboçya'daki müslüman nüfus 88.000 civarında tahmin edilirken 1955'te müslümanların nüfusunun en azından 150.000'e ve 1975'te 250.000'e ulaştığı kabul edilir. Merkezî Güney Vietnam'da ise 1940 yılına doğru 15.000 Çam yaşamaktaydı ve bunlardan 6000'i müslüman, diğerleri Hindu idi. 1971'den az önce Çamlar'ın bu ülkedeki nüfusları 60.000'e ve 1989'da 99.000'e, 2006 yılında ise 131.000'e ulaştı.

Fransız sömürge döneminde Çamlar eğitimlerini genellikle camilerde, "surao" denilen mescidlerde ve Kur'an okullarında alıyordu; halk Batı eğitimi veren Fransız sömürge okullarına çocuklarını göndermiyordu. İleri seviyede dinî öğrenim görmek için yurt dışına giden az sayıda kişi vardı. II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında çeşitli teşkilâtlar kurularak azınlık hakları korunmaya çalışıldı. Kamboçya'daki birçok Çam köyünde Kur'an okulları bulunmaktaydı. 1930'larda Krauchhmar'da Trea köyündeki en gözde iki okul, Mekke'de eğitim gören Hacı Osman'ın başında bulunduğu okul olup Kamboçya'nın her tarafından öğrenci çekebilmekteydi. Battambang bölgesinde Hacı Sam Sou'nun 1948'de kurduğu dinî okul ise daha yenilikçi çizgide bir İslâmî eğitim sunmaktaydı. Bu okulun müfredatında Kur'an, hadis, fıkıh ve tasavvufun yanı sıra Arapça ve Malayca gibi dil dersleri de okutulmaktaydı. II. Dünya Savaşı sırasında Kamboçya'ya dönmeden önce Malezya'nın Kelantan eyaletinde altı yıl dinî eğitim alan Tuon Ly Musa 1950'li yıllarda Çamlar arasında yenilikçi bir dinî hareket başlattı ve Krauchhmar'daki Svay Khleang'da açtığı okula ülkenin her tarafından öğrenci geldi. Kamboçya'da yaşanan İslâmiyet'i eski Hindu kaynaklı inanç ve âdetlerin tesirinden kurtarıp dini safılaştırma yönündeki çabaları muhafazakâr çevrelerle arasının açılmasına ve müslümanlar içinde çatışmaların yaşanmasına yol açtı. Kamboçya'ya yenilikçi dinî anlayış, sömürge döneminde daha çok yurt dışında dinî eğitim alan Tuon Ly Musa ve Hacı Math (Muhammed India) gibi yenilikçi hocalar tarafından sokuldu. Kamboçya, Fransa'dan bağımsızlığını elde ettikten sonra 1960'ta Prens Norodom Sihanouk hükümeti bu iki hocayı kısa süreli sürgün cezasına çarptırdı. Sihanouk hükümeti aynı yıl Raca Thipadei Res Lah (İmam Hacı Res Lah) adlı muhafazakâr bir kişiyi ülkedeki müslümanların dinî lideri ve ülkenin ilk müftüsü olarak tayin etti. Toplum arasında ayrışmaya yol açtığı gerekçesiyle yenilikçi dinî hareketleri tenkit eden müftü Kızıl Kimerler tarafından 1975'te öldürüldü.

Kamboçya'daki iç savaş sırasında (1970-1975) komünist ideolojiyi savunan Kızıl Kimerler ülkenin güneybatısında ve kuzeyde yaşayan bütün Çam topluluklarını büyük bir kıyıma uğrattılar. Farklı tarihi, dili ve kültürleriyle ülkede geniş bir ağa sahip olmaları, Kızıl Kimerler tarafından öngörülen küçük ve denetlenilebilir toplum yapısına bir tehdit şeklinde algılandı.

1974'te Kızıl Kimerler'e ait bir belgede müslüman Kimerler'in kooperatiflere dahil edilmesi ertelenerek onların büyük oranda soykırıma uğratılması ve bir yerde yoğunlaşmalarına izin verilmemesi gerektiği belirtildi. Bunun üzerine Çam direnişi başladı ve 1974 yılı sonuna doğru Krauchhmar bölgesindeki Trea köyünün müslüman liderinin tutuklanması ciddi bir isyana yol açtı. 1975'te de Koh Pal ve Ly Musan'ın köyü olan Kampong Cham'da isyan çıktı. Çamlar, Kamboçyalı yerel kralcı ve Vietnamlı komünistlerle iş birliği yaparak Kamboçya'nın doğusunda Kızıl Kimerler'e kısa bir süre meydan okudular.

Kızıl Kimerler, Nisan 1975'te Kamboçya sivil savaşını kazandıktan ve Çam isyanlarını bastırdıktan sonra Çamlar'ı yok etmeye başladılar. Pol Pot rejimi döneminde (1975-1979) yüz binlerce Çam halkı katliama mâruz kaldı, müslümanların isimleri, gelenekleri ve dinî uygulamaları yasaklandı. Liderleri olan Müftü Res Lah ve yardımcıları, hocaları, reisleri ve yaşlıları öldürüldü. Ülkenin doğu bölgesindeki Çam halkının çoğu tehcir edildi; İslâm dininin gereklerini yerine getirmeleri, dinî kisveler taşımaları ve Çam dilini kullanmaları yasak edildi. Çam dilini kullanmanın, Arapça ve Malayca konuşmanın cezası ölümdü. Mushaflar ve dinî kitaplar yakıldı. Müslümanlar toplum merkezlerinde domuz eti yemeye zorlandı. 100.000 civarındaki Çam nüfusu, Pol Pot rejiminin Vietnamlılar tarafından 1979 yılı başlarında ortadan kaldırılmasına kadar devam eden dört yıl boyunca uygulanan soykırımlarda öldü. Bu arada binlerce Çam başka ülkelere sığınmak zorunda kaldı. 1975'ten 1988'e kadar sadece Malezya'ya 10.722 Malay kökenli Çam grubu mülteci olarak sığındı ve Kelantan'da kurulan mülteci kamplarına yerleştirildi. Bazıları Malezya vatandaşlığına geçerken ülkede hâlâ 25.000 civarında Malay kökenli Çam grubu olduğu ifade edilmektedir.

Kızıl Kimerler yönetimi tarafından öldürülen müslüman Çam halkının sayısı hakkında farklı rakamlar verilmektedir. Kamboçyalı tarihçi Ben Kiernan savaş öncesinde ülkede 250.000 müslümanın yaşadığını söylerken müslüman lider Yso Osman ise müslümanların sayısının 700.000 civarında olduğunu ileri sürmüştür. Kiernan ölen müslüman sayısını 90.000 civarında, Osman ise 400.000 ile 500.000 arasında olduğunu kaydetmektedir. Çamlar, Kamboçya'daki nüfusun % 3'ünü oluşturmalarına rağmen Pol Pot yönetimi bütün etnik

azınlıkların ülke nüfusunun sadece % 1'ini teşkil ettiğini iddia etmiş ve Çam ırkının çok önceleri 1471 yılında Vietnamlılar tarafından soykırıma uğratıldığını, şimdi ise eski Çampa'da yaşayanlardan daha fazla Çam'ın Kamboçya'da olduğunu savunmuştur.

Günümüzde Çam halkının çoğunluğu Kamboçya'da ve Vietnam'da bulunmaktadır. Vietnam'dakiler, ülkenin güney bölgesindeki Mekong deltası ile Phan Rang ve Phan Ri çevresinde nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Viet ve Kimer toplulukları arasında azınlık şeklinde yaşamaktadır. Bunlar küçük ve kapalı bir kırsal kesim topluluğu olup köylerde "hakem" denilen reisleri vardır. Sürekli siyasal ve kültürel baskı altında kaldıkları için kimliklerini ifade ederken eski Çampa'ya bağlılıklarından ziyade İslâmiyet'e bağlılıklarını ön plana çıkarırlar. Vietnam'daki Çam halkının yarısı müslüman, diğer yarısı Hindu veya animisttir. Müslümanlar kendilerini Çam Bani / Çam Asalam (müslüman Çam), Hindu soydaşlarını ise Çam Akafir (kâfir Çam) diye adlandırır. Hinduizm'e mensup Çamlar, kendilerini müslüman Çamlar'dan ayırt etmek ve gerçek Çamlar olduklarını belirtmek için Çam Jat / Çam Harat ismiyle anarlar. Vietnam'daki müslüman Çamlar, bazı eski Hindu ve Brahman inanç özellikleri ve ruhlar kültürüyle karışmış bir İslâm din anlayışına sahiptirler. Bazı inanç ve uygulamalar dışında müslüman ve Hindu Çamlar arasında fazla fark yoktur. Müslümanlar Allah'ın adıyla birlikte Hindu tanrısı Po Devata Thwor'un da adını anarlar ve Hindu tanrıçaları olan Şiva ile Po İno Nagar'ı da Po Adam (Hz. Âdem) ve Po Havah (Hz. Havvâ) adlarıyla özdeşleştirirler. Müslüman halk, kızlarının gayri müslim erkeklerle evlenmesinde, abdestte, namazlarda ve sünnet olmadaki pek fazla titizlik göstermez. Camileri genellikle ramazan ayında ve cuma günleri açıktır. Birçoğu ramazan ayında sadece üç gün, dindar kesim ise otuz gün oruç tutar. Kadın-erkek ilişkileri oldukça serbest olup evlilikleri, miras ve boşanmayı eski Çam geleneklerine göre yerine getirirler. Müslüman ve Hindu Çamlar piriñçten yapılmış içki içerlerse de domuz ve sığır eti yemezler. Müslümanlar cenaze törenleri hariç Hindu Çamlar'ın bazı geleneksel törenlerine katılırlar. Her iki grup sihir ve ruhlar konusunda eski Hindu kültüründen kaynaklanan ortak inanç ve uygulamalara sahiptir. Çam dinî metinlerinde Ehl-i beyt sevgisi güçlüdür. Hz. Ali, Hasan (Açan) ve Hüseyin'e (Açai) önem verirler ve saygı

ifade eden Mbi unvanını hem Ali hem de Hz. Peygamber (Mbi Muhammad) için kullanırlar.

Çamlar'ın çoğunluğu bugün Kamboçya'da yaşamaktadır, buradaki Çamlar'ın hepsi müslüman olup Vietnam'dakilere nazaran dinî inançlarında daha çok Sünnî müslüman, dinî vecibe ve gelenekleri yerine getirmede daha duyarlıdır. Sömürge döneminde bile Fransız yöneticileri onları çok hararetli fanatik müslümanlar olarak tanıtmışlardır. Kamboçya'daki Çamlar ve Malay kökenlilerle birlikte aynı dinî hiyerarşiyi ve gelenekleri paylaşırlar. Ramazan orucunu tutar, abdesti, sünneti ve İslâm evlilik geleneklerini titizlikle uyguluyorlar, velilerin mezarlarına da kutsallık atfederler. Eski inançlarından kaynaklanan şeytanî ruhlara, büyüye inanırlar ve animizmden gelen bazı tarımsal uygulamaları takip ederler. 1975'te Kızıl Kimerler'in Çam kıyımından sonra Kamboçya'nın müslüman Çam nüfusu 1983 yılına doğru 182.000'e yükseldi, 2005'te ise 320.000'e ulaştı. Yakın dönemlerde Çamlar 417 köyde çoğunluğu oluşturuyordu; 244 camileri ve 313 mescidleri (suaro) bulunuyordu. Varlıklı Çamlar'dan yaklaşık 1000 kadarı hac ibadetini ifa etti. Yirmi beş kadar Kamboçyalı Çam öğrenci İslâm dünyasındaki dinî eğitim merkezlerinden mezun oldu, dokuz tanesi de Ezher Üniversitesi'nde altı yıllık bir eğitim aldı. Her köyde bir hakem ve iki yardımcıyla birkaç imam ve müezzin (bilâl) mevcuttur. 1996'da Ukhra Kamaruddin adlı bir Çam lideri Kamboçya'daki müslümanlara müftü tayin edildi ve 2000 yılında ikinci tayininden sonra kalıcı müftü haline geldi.

Kamboçya'daki müslümanlar etnik köken bakımından temelde Çamlar ve Chvealar (Câviler) olmak üzere iki gruba ayrılır. Vietnam'da olduğu gibi Çam Bani / Çam Akafir gibi Hindu ve müslüman Çamlar için kullanılan farklı adlandırmalar yoktur. Kamboçya'ya Çampa'dan ilk Çam göçü, XV. yüzyılın sonlarında Vietnamlılar'ın Vijaya'yı işgali ve buradaki Çamlar'a karşı uygulanan baskılar neticesinde gerçekleşti. Bu göç dalgası bölgede Fransız yönetiminin kurulduğu XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam etti. Aslen Malay kökenli olup bugün Çam grubu içinde değerlendirilen Chvealar'ın Kamboçya'ya göçü ise XIV ve XV. yüzyıllarda meydana gelmişti. Bunlar özellikle Malay yarımadası üzerindeki Kelantan, Trengganu ve Patani ile Endonezya'nın Sumatra adasının Minangkabau

bölgesinden, Borneo ve Singapur adalarından tüccar olarak gelip yerleşenlerin soyundandır. Bazılarının Tayland'ın Patani bölgesinde ve Malezya'daki Malaylı müslümanlarla ilişkilerini sürdürdüğü bu Çam grubunun XX. yüzyılın başlarında 90.000 civarında nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Chvealar zamanla bölgedeki hâkim dil olan Kimer dilini konuşmaya başladı ve Malay kültürünün yanı sıra Kimer kültürünün bazı özelliklerini de benimsedi. Malay kökenli Çamlar günümüzde dört bölgede yoğunlaşmıştır.

Çam halkı Kampong Cham bölgesinde 1939 yılında 33.000 civarında bir nüfusa sahipti ve kırk kadar camileri vardı. Bunların bir kısmı nehirden balıkçılık yaparak geçimlerini sağlarken bazıları çiftçilik, kasaplık ve dokumacılıkla uğraşmakta, diğerleri de Phnom Penh ve diğer bölgelerde çalışmaktaydı. Kamboçya'ya yerleşen ilk Çamlar'ın soyundan gelen bir grup da kendilerini eski dilleri, alfabeleri ve Çampa kültürünü koruyan kişiler olarak görürler. Bu Çam grubu Batı Kamboçya'nın Kampong Chhnang, Pursat ve Battambang bölgelerinde, Tonle Sap nehri ve gölüne yakın otuz kadar köyde yaşamaktadır, 2005 yılındaki sayıları 38.000 civarında idi. Sadece cuma günleri camilerde namaz kılar ve İmam San, Çam Sot (saf Çam) ve Kom Jumaat (cuma grubu) gibi isimlerle anılırlar. Dinî merkezleri Kampong Chhnang'daki O Roessei köyü olup müftüye eşdeğer liderleri "on gnur" unvanını taşımaktadır. Eski Hint alfabesine dayalı Çam dilindeki dinî literatür genellikle Vietnam'daki Çamlar ile Kamboçya'daki bu Çam Sot grubu arasında görülür. Kamboçya'dakilerin büyük çoğunluğu Kimer / Kamboçya dilinin yanı sıra Çam dilinde Arap (Câvî) alfabesini kullanırlar. Vietnam'daki Çamlar'ın elinde küfî hattında el yazması eksik bir mushaf olduğu ve sayfa kenarlarında eski Hint menşeli Çam alfabesinde yazılan Çam dilinde bazı açıklamaların yer aldığı söylenir.

Kamboçya'daki Çam halkı, ilk dinî eğitimlerini mescidlerde ve din eğitimi ağırlıklı geleneksel Kur'an okullarında alır. Yakın dönemlerde modern tarzda eğitim veren medreselerin ve İslâm okullarının sayısı çoğaldı ve 2005 yılında elliye ulaştı. Kampong Cham'ın Trea köyü eski imamı Süleyman İbrahim yirmi yıl yurt dışında kaldıktan sonra 1989'da memleketine dönerek Hindistan menşeli Tebliğ Cemati'nin bir kolu olan Dakwah Tabligh'i kurdu, 1992'de Al-Hidayah hâfiz okulu açtı. Geleneksel dinî ekolü temsil eden

ve bölgedeki müslüman toplum üzerinde nüfuz sahibi olan Tebliğciler 2007'de Trea'da ülkenin en büyük camisini inşa ettiriler ve çeşitli toplantılar düzenlediler. 1990'lı yıllardan itibaren Kamboçya ile Vietnam'daki Çamlar İslâm ülkelerinden önemli miktarda yardım almaya ve Muslim World League, Dârülerkam, Hizbüt-Tahrîr gibi müslüman teşkilâtlar her iki ülkede çeşitli faaliyetler yürütmeye başladılar. Phnom Penh şehrinin varoşlarında 1813'te yapılan Nûrû'l-İhsan Camii, Küveyt kaynaklı bir yardım fonu vasıtasıyla Ortadoğu mimari tarzında yeniden inşa edildi. Çamlar arasındaki Selefi dinî hareket de Küveyt ve Suudi Arabistan merkezli yardım kuruluşları tarafından desteklenmektedir. Arabistan kaynaklı Selefi din anlayışını eleştiren Kamboçya müftüsü ile diğer yetkililer, Suudi Arabistan ve Küveyt kaynaklı hayır kurumları tarafından finanse edilip yönetilen iki İslâm mektebini 2003 ve 2004'te yıktırdılar. Kandal bölgesindeki Suudîler'in okulunda çalışan yirmi sekiz yabancı müslüman öğretmen sınırdışı edilirken Küveytliler'in desteklediği iki Tay kökenli yabancı öğretmenle bir Kamboçyalı yardımcısı da ömür boyu hapse mahkûm edildi. Kamboçya'nın çeşitli yerlerinde ve Vietnam'ın güney bölgesinde yaşayan Çamlar'ın dışında Tayland, Myanmar ve Laos'ta da az sayıda müslüman Çam bulunmaktadır. 1975'ten sonra Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Malezya gibi ülkelere göç edenler de vardır. Günümüzde Çamlar'ın kesin nüfusu tam olarak bilinmemekle birlikte 500.000 civarında tahmin edilmektedir. Çok az sayıda Kâdiyâniyye ve diğer mezhep mensupları bulunsada büyük çoğunluğu Sünnî olup Şâfiî mezhebine mensuptur.

BİBLİYOGRAFYA :

R. C. Majumdar, *Ancient Indian Colonies in the Far East: Champa*, Lahore 1927; D. G. E. Hall, *A History of South-East Asia*, London 1964, s. 173-182, 186-188; *The Cambridge History of Southeast Asia: From Early Times to c. 1500* (ed. N. Tarling), Cambridge 1999, I/1, s. 153-157, 252-260; P.-Y. Manguin, "The Introduction of Islam into Champa", *The Propagation of Islam in the Indonesian-Malay Archipelago* (ed. Alijah Gordon), Kuala Lumpur 2001, s. 287-328; M. Zain Musa v.dğr., *The Cham Community through the Ages*, Bangi 2006; M. Zain Musa, "Islam as Understood and Practiced by the Muslims in Indochina", *İslâmiyyât*, XXV/1, Bangi 2004, s. 45-60; P. Taylor, *Cham Muslims of the Mekong Delta: Place and Mobility in the Cosmopolitan Periphery*, Honolulu 2007; B. A. Blengli, "Muslim Metamorphosis: Islamic Education and Politics in Contemporary Cambodia", *Making Modern Muslims: The Politics of Islamic Education in Southeast Asia* (ed. R. W. Hefner), Honolulu

2009, s. 172-204; *Islam at the Margins: The Muslims of Indochina* (ed. Omar Farouk - H. Yamamoto), Kyoto 2008; *The Cham of Vietnam: History, Society and Art* (ed. B. M. Lockhart - T. Kÿ Phuong), Singapore 2011; K. R. Hall, *History of Early Southeast Asia: Maritime Trade and Societal Development, 100-1500*, Lanham 2011, s. 67-102; L. S. R., "Islam in French Indo-China", *MW*, VIII/3 (1918), s. 269-277; A. C. Hanna, "The Chams of French Indo-China", *a.e.*, XXI/3 (1931), s. 263-281; P. K. Benedict, "A Cham Colony on the Island of Hainan", *HJAS*, VI/2 (1941), s. 129-134; Seddik Taouti, "The Forgotten Muslims of Kampuchea and Viet Nam", *JIMMA*, IV/1-2 (1982), s. 3-13; B. Kiernan, "Orphans of Genocide: The Cham Muslims of Kampuchea under Pol Pot", *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, XX/4, Cambridge 1988, s. 2-33; a.mf., "Chams", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2010, fas. 1, s. 173-180; R. Nakamura, "The Coming of Islam to Champa", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, LXXIII/1 (278), Kuala Lumpur 2000, s. 55-66; S. Setude-Nejad, "The Cham Muslims of South East Asia: A Historical Note", *JIMMA*, XXII/2 (2002), s. 452-455; Ph. Bruckmayr, "The Cham Muslims of Cambodia: From Forgotten Minority to Focal Point of Islamic Internationalism", *American Journal of Islamic Social Sciences*, XXIII/3, Herndon 2006, s. 1-23; Ba Trung Bu, "The Cham Bani of Vietnam", *a.e.*, XXIII/3 (2006), s. 126-133; Mohamed Effendy bin Abdul Hamid, "Understanding the Cham Identity in Mainland Southeast Asia: Contending Views", *Sojourn*, XXI/2, Singapore 2006, s. 230-253; C. Kersten, "Cambodia's Muslim King: Khmer and Dutch Sources on the Conversion of Reameathipadei I, 1642-1658", *Journal of Southeast Asian Studies*, XXXVII/1, Singapore 2006, s. 1-22; N. Weber, "Securing and Developing the Southwestern Region: The Role of the Cham and Malay Colonies in Vietnam (18th-19th Centuries)", *JESHO*, LIV/5 (2011), s. 739-772.



İSMAİL HAKKI GÖKSOY

ÇANKI, Mustafa Namık (1883-1965)

Türk felsefecisi,
lugatçı ve eğitimci.

Yanya'ya bağlı Ergiri (Arnavutluk) kasabasında doğdu. Babası Sâlih Sırrı Efendi, Mekteb-i Nüvâb'ı bitirdikten sonra Aydın'da ve Bodrum, Haymana, Bolvadin, Edremit, Salihli, Eşme, Kürdür ilçelerinde kadı vekilliği yapmıştır. Mustafa Namık öğrenimine Ergiri'de başladı, İzmir ve Vefa (İstanbul) idâdîlerinin ardından girdiği İstanbul Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nden 1909'da mezun oldu. Silvan, Lapseki, Midyat ve Ürgüp ilçelerinde kaymakamlık yaptı. 1913'te Ürgüp kaymakamı iken hakkında yapılan bir disiplin soruşturması neticesinde görevine son verildi. 1923'te Maarif Vekâleti umumî müfettişi olarak memurluğa geri döndü. İstanbul'da çeşitli

okullarda felsefe ve Fransızca öğretmenliği yaptı. 1948'de emekliye ayrıldı. 11 Mart 1965'te İstanbul'da öldü ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Türkiye'deki yakın dönem felsefe çalışmalarında önemli bir yeri bulunan Mustafa Namık Çankı bütün hayatını ilmî çalışmalara hasretmiş, yayın hayatına yirmili yaşlarında ağabeyi Ahmed Cevdet (Salih) ile birlikte çıkardıkları, babası Sâlih Sırrı Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu *Âşiyân* mecmuasında başlamıştır. Türkçe'de felsefe terimlerinin gelişmesi ve yerleşmesine katkı sağlayan eserler yazmıştır. Hemen her kitabının sonuna bir lugatçe bölümü eklemesi ve kullandığı felsefe terimlerini açıklaması onu döneminin diğer yazarlarından ayıran başlıca özelliklerindedir. 1932'de gerçekleştirilen I. Türk Dili Kurultayı'nın ardından yapılan dilde sadeleşme çalışmalarında felsefe terimlerine Çankı dikkat çekmiş, sonraki Türk dili kurultaylarına da felsefeci kimliğiyle katılmıştır. Olgunluk dönemi eseri olan *Büyük Felsefe Lûgatı* dile, sözlükçülüğe ve özellikle felsefeye verdiği önemin ve bu alanlardaki birikiminin bir ürünüdür. Sade dilden yana olan Çankı'nın felsefe dilinin Türkçeleştirilmesine eleştirel katkıları olmuştur.

Eserleri. 1. *Bizim Elifbâ* (İstanbul 1925). İlk ve orta öğretim için kaleme alınmıştır. 2. *Mantık* (İstanbul 1926). Yeni mantık usulünü de içeren bir çalışmadır. Eserin sonuna terimler sözlüğü, indeks ve metinde geçen isimlerin tanımlandığı bir liste ilâve edilmiştir. 3. *Felsefe Dersleri: Rûhiyyât* (İstanbul 1926). Liseler için ders kitabı olarak hazırlanmış olup felsefe, psikoloji ve bilgi felsefesine dairdir. 4. *Ahlâk* (İstanbul 1928). Yine liseler için hazırlanmış bir ders kitabıdır. Osmanlılar'ın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılan diğer ahlâk kitapları gibi bu eserde de gerek sistem gerekse içerik bakımından Batı ahlâk felsefesinin,



Mustafa
Namık
Çankı